

סיעה של בני אדם - מהדורה 1

פתח דבר: דף זה נכתב "בטעות" פעמיים. לראשונה בשנת תשס"ט ושודרג בשנת תשפ"א; ובשנייה בשנת תשע"ג בלי משים שכבר נדרשנו לנושא זה בשנת תשס"ט (ובשדרוג של הדף בשנת תשפ"א בלי משים לכתובה מחדש בשנת תשע"ג). בקריאה חוזרת נראה שיש מקום לשני הדפים (למרות שרוב המקורות משותפים) ושילובם לדף אחד תהיה יגיעה גדולה הן לכותב והם לקוראים. לפיכך, בחרנו להשאיר את שניהם, בשתי מהדורות מקבילות והקורא יבחר.

מים ראשונים: נדיר למדי למצוא קטע הלכתי 'קלאסי' במדרש אגדה פרשני (המבאר את פסוקי התורה) דוגמת בראשית רבה.¹ לאחד מהמקרים הנדירים האלה נתייחס בדף זה. (ראה דוגמא נוספת בפרשת מקץ בשבת שעברה, בראשית רבה צא ג בדין צירוף קטן למנין ולזימון). נתמקד תחילה בדרשה ההלכתית עצמה ובהדרגה ננסה להבין מה מקומה בבראשית רבה, בפרשת ויגש.

בראשית רבה פרשה צד סימן ט – הסגרת מבוקש למלכות²

שְׁנוּי: ³ סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים: תנו לנו אחד מכם ונהרגנו, ואם לאו אנו הורגים אתכם - יִהְרֹגוּ כולם ואל ימסרו נפש אחת מישראל. ואם יחדוהו להן כשבע בן בכרי - נותנים ואל יהרגו כולם.⁴ אמר רבי יהודה: במה דברים אמורים?⁵ בזמן שהוא מבפנים והם מבחוץ. אבל הוא מבפנים והן מבפנים, הואיל והוא נהרג והן נהרגים - יתנו להם ואל יהרגו כולם. כגון שהוא אומר: "ותבוא האשה אל כל העם בחוכמתה" - אמרה להם: הואיל והוא נהרג ואתם נהרגים, תנוהו להם ואל תהרגו כולם.⁶ רבי שמעון אומר: כך אמרה להם: כל המורד במלכות בית דוד חייב מיתה.⁷

¹ מקובל לחלק את עולם המדרש למדרשים פרשניים (exegetical) המפרשים את פסוקי המקרא עפ"י סדרם במקרא (לא בהכרח את כולם), שיטה שאותה הרחיבו פרשני המקרא מאוחר יותר, ולמדרשים דרשניים (homiletical) שנוסבים סביב נושא או עניין מסוים: אברהם המאמין, מתן תורה, העקידה, יציאת מצרים, מצוות העומר, צדקה, חגים, חורבן הבית וכו'. מדרשי התנאים: מכלתא, ספרי וספרא הם מדרשים פרשניים שעיקר מטרתם ללמוד הלכות מפסוקי המקרא ואגב כך נדרשים גם לנושאי אגדה ומדרש. מדרשי האמוראים הם בחלקם ג"כ פרשניים כמו בראשית רבה זה, ויקרא רבה ומדרשי רבה אחרים (לא בהכרח מפרשים את כל הפסוקים), אך רבים מהם הם מדרשים דרשניים, בראשם מדרשי הפסיקתאות: דרב כהנא ורבתי. ויש כמוהן שילובים. למידע נוסף, ראה [מבוא למדרשים](#) באתר מחלקי המים.

² כבר נדרשנו למדרש זה בדברינו [נשים חכמות](#) בפרשת קרח, בעקבות אשתו החכמה של און בן פלג שהצילה אותו ממחלוקת קרח. ושם הדגשנו את תבונתה של האישה החכמה מאבל בית מעכה, במרד שבע בן בכרי בדוד (שהוא תוצאה והמשך למרד אבשלום), שניהלה משא ומתן תקיף וחכם עם יואב בן צרויה ושכנעה את בני עירה להסגיר את שבע בן בכרי ובכך להציל את העיר כולה. ראה כל העניין [בספר שמואל ב פרק כ](#). ושם הבטחנו לשוב ולדון בחלק אחר של מדרש זה ולפענח מה מקומו בספר בראשית פרשת ויגש.

³ "שנוי" מלשון משנה ובארמית: תני. אגב דיני טומאה וטהרה של תרומה נגררת המשנה במסכת תרומות פרק ח משנה יב לדיון על אונס נשים שנשבו: "וכן נשים שאמרו להם עובדי כוכבים תנו אחת מכם ונטמא ואם לאו הרי אנו מטמאים את כולם - יטמאו את כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל". באה התוספתא במסכת תרומות פרק ז הלכה ב ומרחיבה את העניין להצלת או מסירת (אי מסירת) נפשות. הנוסח המובא כאן, במדרש בראשית רבה, תואם בהבדלים קלים את נוסח התוספתא שבידינו (ליברמן משער שנוסח התוספתא הועתק לכאן) ולפיכך נסתפק בנוסח שבראשית רבה למעלה ולא נביא את התוספתא במקורה. כל העניין, כולל הסיפור שלהלן על עולא בן קושר מופיע גם בירושלמי תרומות פרק ז הלכה ב, שנראה להלן.

⁴ מדוע במקרה של שבע בן בכרי (ודומיו) מותר למסור את האדם ולהציל את כולם? האם בגלל שהגויים סימנו מישהו מסוים או בגלל ששבע בן בכרי מרד במלכות? נושא זה שהוא חשוב ביותר להלכה, נדון בירושלמי שנראה להלן: "אמר רבי שמעון בן לקיש: והוא שיהא חייב מיתה כשבע בן בכרי ורבי יוחנן אמר: אף על פי שאינו חייב מיתה". שיטת ר' יוחנן היא שברגע שהגויים המאיימים "שמים אצבע" על מישהו מסוים - מותר למסור אותו על מנת להציל את כל השאר. נראה נושא זה בהמשך.

⁵ ובתוספתא ליברמן הנוסח הוא: "במי דברים אמורים". האם זה הבדל משמעותי?

⁶ שיטת רבי יהודה קשה להבנה והתחבטו ונחלקו בה המפרשים. יש שהבינו שדבריו חוזרים למקרה הראשון (תנא קמא) שהגויים לא ייחדו אדם מסוים אלא אמרו באופן כללי: "תנו לנו אחד מכם ונהרגנו, ואם לאו אנו הורגים אתכם", שלדברי רבי יהודה יש מצב שבו אכן מותר לבחור בן אדם מסוים ולהציל את כל השאר (המקרה שהוא בפנים והם בפנים) - שהגויים הצרים כבר השתלטו על העיר). והוכחתו היא מהמקרה של האישה החכמה מאבל בית מערכה. אבל ליברמן ואחרים לא מקבלים שיטה זו ולוא בשל עצם הרעיון הקשה שלפיו מותר למסור בן אדם מסוים על מנת להציל את כל השאר. את מי נמסור? מי יחליט? לפיכך הם סבורים שרבי יהודה מדבר על הפסקה השנייה, על המקרה שהגויים ייחדו אדם מסוים, אבל לא שחייב מיתה כשבע בן בכרי. הגויים מסמנים בן אדם מסוים מסיבה כלשהיא ואז, אם כולם נצורים בפנים ויכולים הצרים להרוג את כולם, מותר למסור אותו ולהציל את השאר. אבל איפה שניתן עוד להילחם ולא בטוח שיתפשו את האיש - הוא בפנים והם בחוץ - לא מוסרים. נלחמים אחד בשביל כולם וכולם בשביל אחד. והרוצה להעמיק בנושא יעיין בתוספתא כפשוטה על אתר.

⁷ רבי שמעון לא מוכן לקבל את שיטתו של רבי יהודה בכל צורתה, ובודאי שאין ללמוד מהמקרה של האשה החכמה מאבל בית מעכה, שכן שבע בן בכרי היה מורד במלכות וחייב מיתה. על המקרה הזה הרחבנו כאמור בדברינו [נשים חכמות](#) בפרשת קרח. ועל דמותה של האשה החכמה היא עפ"י המסורת [שרח בת אשר](#) הקדשנו דף מיוחד בפרשת פנחס.

עולא בן קושר תבעתו המלכות.⁸ עמד וברח אצל ר' יהושע בן לוי ללוד. שלחו שליחים אחריו. נטפל לו רבי יהושע בן לוי ופייסו ואמר לו: מוטב שייהרג אותו אדם, ולא ייענש הצבור על ידו. נתפייס לו ומסרו להם. היה אליהו מדבר עימו, כיון שעשה כך, לא בא אצלו.⁹ התענה (ר' יהושע בן לוי) שלושים יום – ונראה לו. אמר לו: מה טעם נתבטל מר? אמר לו: וכי חבר אני למסורות? אמר לו: ולא משנה היא: "סיעה של בני אדם וכו'?" אמר: וכי משנת חסידים היא? היה צריך דבר זה ליעשות על ידי אחרים ולא על ידך.¹⁰

תלמוד ירושלמי מסכת תרומות פרק ח הלכה ד – הנוסח בירושלמי¹¹

תני: סיעות בני אדם שהיו מהלכין בדרך ופגעו להן גוים ואמרו תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו הורגין את כולכם – אפילו כולן נהרגין, לא ימסרו נפש אחת מישראל. ייחדו להן אחד כגון שבע בן בכרי – ימסרו אותו ולא ייהרגו. אמר רבי שמעון בן לקיש: והוא שיהא חייב מיתה כשבע בן בכרי. ורבי יוחנן אמר: אף על פי שאינו חייב מיתה כשבע בן בכרי.¹²

עולא בר קושב תבעתיה מלכותא. ערק ואזל ליה ללוד גבי רבי יושוע בן לוי. אתון ואקפון מדינתא.¹³ אמרו להן: אין לית אתון יהבין ליה, לן אנן מחרבין מדינתא.¹⁴ סלק גביה רבי יהושע בן לוי ופייסיה ויהביה לון. והוה אליהו זכור לטוב יליף מיתגלי עלוי ולא איתגלי. וצם כמה צומין ואיתגלי עלוי. אמר ליה: ולמסורות אני נגלה? אמר ליה: ולא משנה עשיתי? אמר ליה: וזו משנת החסידים?¹⁵

מסכת מכות דף יא עמוד א – היה צריך לבקש רחמים

אמר (ליה) ההוא סבא, מפירקיה דרבא: שמיע לי: שהיה להן לבקש רחמים על דורן ולא בקשו. כי הא דההוא גברא דאכליה אריא ברחוק תלתא פרסי מיניה דר' יהושע בן לוי, ולא אישתעי אליהו בהדיה תלתא יומי.¹⁶

⁸ במקבילה (במקור?) בירושלמי תרומות פרק ח נקרא איש זה בשם עולא בן קושב או קישב ואין זה האמורא דור שני-שלישי עולא המופיע פעמים רבות בש"ס וידוע בשמו עולא בר ישמעאל ונראה שגם לא חכמים אחרים שנקראו בשם זה בתלמוד, אלא אדם "מהשורה" שהמלכות בקשה את ראשו.

⁹ אליהו היה רגיל להופיע אצל ר' יהושע בן לוי ("גילוי אליהו"), אך לאחר המקרה שבו מסר ר' יהושע בן לוי את עולא לשלטונות, הפסיק לבוא אליו משום שכנס על מעשהו. רק לאחר שצם ר' יהושע בן לוי והתענה, חזר להתגלות אליו. יש לנו מספר סיפורים על הקשר המיוחד בין ר' יהושע בן לוי ואליהו, כגון זה שבמסכת סנהדרין צח ע"א שבענייני משיח: "רבי יהושע בן לוי מצא את אליהו כשהיה עומד על פתח מערת הקבורה של רבי שמעון בן יוחאי. אמר לו: האם אזכה לבוא לחיי העולם הבא? אמר לו: אם יצא שמו אדון הזה. אמר רבי יהושע בן לוי: שנים ראיתי וקול שלשה שמעת", היינו שגם השכינה הייתה שם. (התרגום מארמית עפ"י שטיינזלץ. ראה שם בהמשך עוד על ר' יהושע בן לוי שפוגש את המשיח כשהוא יושב לבוש בלויים בשערי רומא ושואל אותו מתי יבוא.) וראה עוד על "המשולש": ר' יהושע בן לוי, אליהו הנביא ור' שמעון בר יוחאי בבראשית רבה לה ב, ששם אליהו מכנה את ר' יהושע בן לוי "גדול הדור" ור' שמעון בר יוחאי שואל אם נראתה הקשת בימי. ראה דברינו [קשת בענן](#) בפרשת נח.

¹⁰ דברי אליהו לר' יהושע בן לוי (ריב"ל) צריכים הסבר. מה עניין משנת חסידים כאן? האם במקרים עדינים כגון אלה יש מקום "להחמיר" או "להקל"? האם יש כאן "הלכה" מצד אחד ו"לפנים משורת הדין" מצד שני? מה כאן "קולא" ומה כאן "חומרה"? מה כאן "הלכה" ומה "לפנים משורת הדין"? לכאורה, לפנינו מקרה דיכוטומי ברור בו "יקוב הדין את ההר". אם מותר במקרה זה למסור את מי שמבוקש על מנת להציל את שאר בני העיר – כפי שמשמע משירת תנא קמא ור' יהודה – נהג ר' יהושע בן לוי כהלכה ואף קיים מצוות הצלת נפשות של כל העיר (לוד). ואם יש איסור גמור של מסירת אדם להריגה (מדין [לא תעמוד על דם רעך](#) כך נראה לומר, שהרי אין זה רצח ממש) – לא נהג ר' יהושע בן לוי כהלכה ועבר על איסור תורה. מה כאן מקום למשנת חסידים? הסיבות: "היה צריך דבר זה ליעשות על ידי אחרים ולא על ידך" – צורמת במיוחד. אנו מורגלים לחשוב ההפך, שכשמאכילים ביום כיפור למשל, או כשמחליטים לחלל שבת בשביל פיקוח נפש, הולכים אל הסמכות העליונה וזה מצדו, לא מתחמק מהכרעה ולא ינסה להעביר את ההחלטה למישהו אחר (רמב"ם הלכות שבת פרק ב הלכה ג). ראה ביקורת חכמים על חומרות החסידים, גמרא שבת קכא ע"ב בדן סכנת נפשות ממזיקים בשבת: "ההורג נחשים ועקרבים בשבת אין רוח חסידים נוחה הימנו. אמר לו: ואותן חסידים – אין רוח חכמים נוחה מהם". ואנו מוסיפים ושואלים עוד שאלה: מה בכלל עושה מדרש זה בפרשת ויגש?

¹¹ נראה כעת את הירושלמי שדן במשנה ובתוספתא תרומות הנ"ל ומן הסתם הוא המקור למדרש בראשית רבה בו פתחנו.

¹² הירושלמי מביא רק את הרישא של התוספתא, שיטת תנא קמא ומשמיט את שיטת רבי יהודה ורבי שמעון. על שיטת תנא קמא הוא מביא את מחלוקת ריש לקיש ור' יוחנן אם הסיבה ששבע בן בכרי הוסגר הייתה משום ש"ייחודהו" – יואב סימן אותו בברור, או שמא הסיבה היא שהוא היה מורד במלכות דוד (נוסף ל"ייחודהו"). נראה שלציטוט חלקי זה של התוספתא ומיקוד שיטות האמוראים על חלק זה יש חשיבות להבנת הסיפור של עולא בן קושר שמובא בהמשך.

¹³ באו הגויים (המלכות, רומי?) וצרו על העיר לוד.

¹⁴ אם אתם נותנים לנו אותו, לא נחריב את העיר (המדינה).

¹⁵ בנוסח הירושלמי אפשר להבין טוב יותר את ביקורתו של אליהו על מעשיו של ר' יהושע בן לוי, מה גם שבנוסח זה לא מופיעה הסיבות הצורמת של בראשית רבה: "היה צריך דבר זה ליעשות על ידי אחרים ולא על ידך". אך עדיין צריך להבין מה היא משנת חסידים? האם זו הנהגה בדומה למידת חסידות (ראה שבת קכ ע"א בדן הצלה מן הדליקה, בבא מציעא נב ע"ב בדן קבלה בחזרה של סחורה פגומה, חולין קל ע"ב בדן בעל בית שלקח לקט שכחה ופאה והחזיר ועוד, דברינו [מעשה בחסיד אחד](#) במיוחדים), או שמא משנה של ממש? משנתם של החסידים? ושוב אנו גם שואלים לגבי הקשר של כל העניין לפרשת ויגש.

¹⁶ ראה המשנה והגמרא שם שדנים בסיבת המנהג שאמותיהם של הכהנים הגדולים היו מספקות מזון לרוצחים בשגגה, שישבו בעיר המקלט "עד מות הכהן הגדול". זאת, כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו שאז הם יוצאים לחופשי. שואלת שם הגמרא: ומה בכך? מה בכלל מועילה תפילתם של רוצחים (בשגגה)? מדוע היא יכולה לגרום למותו של הכהן הגדול? מה אחריותו? והגמרא עונה: "שהיה להם לבקש על דורם ולא בקשו". יש לכהן הגדול אחריות מוסרית לכך שאירע בזמנו רצח כלשהו, גם בשוגג (את הגמרא הזו

מסכת סנהדרין דף קיג עמוד א – אליהו הקפידן

... מיד: "ויואמר אליהו התשבי מתושבי גלעד: חי ה' אלהי ישראל... אם יהיה... טל ומטר כי אם לפי דברי" (מלכים א' יז). בקש אליהו רחמים ונתנו לו את המפתח של הגשם... דרש ההוא גלילאה קמיה דרב חסדא: משל דאליהו למה הדבר דומה – למי שטרק את הדלת ואיבד את המפתח.¹⁷

דרש רבי יוסי בציפורי: אבא אליהו קפדן היה. היה רגיל (אליהו) לבוא אצלו (אצל ר' יוסי). נעלם ממנו שלושה ימים ולא בא. כאשר בא אליהו (חזר להיראות לר' יוסי) אמר לו: מדוע לא בא מר? – אמר ליה: קפדן קרית לי! – אמר לו: הרי זו לפנינו – דוגמא למה שאמרתי – שהרי הקפיד מר.¹⁸

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה ה – פוסק כריש לקיש?

נשים שאמרו להם עובדי כוכבים תנו לנו אחת מכן ונטמא אותה ואם לאו נטמא את כולכן – יטמאו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. וכן אם אמרו להם עובדי כוכבים: תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו נהרוג כולכם, יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. ואם יחדוהו להם ואמרו: תנו לנו פלוני או נהרוג את כולכם, אם היה מחויב מיתה כשבע בן בכרי – יתנו אותו להם ואין מורין להם כן לכתחילה. ואם אינו חייב מיתה – יהרגו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל.¹⁹

בראשית רבה פרשה צד סימן ט – המקרה של יהויקים

שנוי: בשעה שעלה נבוכדנצר לכבוש את יהויקים עלה וישב בדפני של אנטוכיא. ירדה סנהדרי גדולה לקראתו. אמרו לו: הגיע זמנו של בית הזה ליחרב? אמר להם: לאו, אלא יהויקים מלך יהודה מרד בי, תנו אותו לי ואני אלך. הלכו ואמרו ליהויקים: נבוכדנצר מבקש אותך. אמר להם: וכך עושים? דוחים נפש מפני נפש? לא כן כתוב: "לא תסגיר עבד אל אדונו" (דברים כג טז)? אמרו לו: לא כך עשה זקנד לשבע בן בכרי? זהו שכתוב: "הנה ראשו מושלך אליך בעד החומה" (שמואל ב' כ כא). כיון שלא שמע להם עמדו ונטלוהו ושלשלו אותו וחבשו.²⁰

בראשית רבה פרשה צד סימן ט – חשבון היורדים למצרים

הראה לי חותני הרב יוסף יהודה ריינר ע"ה לאחר רצח רבין ז"ל). הגמרא מביאה כראייה שוב את ר' יהושע בן לוי ואליהו הנביא. במרחק של שלוש פרסות ממקום מושבו של ר' יהושע בן לוי בנפת לוד, נטרף אדם ע"י אריה. בעקבות כך, הפסיק אליהו להיראות לר' יהושע בן לוי במשך שלושה ימים. כאן אין לנו "משנת חסידים" ואליהו לא נזף בר' יהושע בן לוי ומפסיק להתוודע לו רק שלושה ימים וחוזר אליו גם בלי שהתענה וצם. אולי אפשר ללמוד מהמקרה הקל הזה על המקרה שלנו שגם כאן "משנת חסידים" היא ביטוי מושאל בלבד, אפילו פחות ממידת חסידות כי ר' יהושע בן לוי נהג נכון לפי ההלכה, רק בעיני אליהו המסמל משהו "גבוה" יותר, ראוי היה לנזיפה. גם דברים שנכונים בהלכה, עדיין יכולה להיות בהם פגיעה במישהו ועל זה צריך למחות.

¹⁷ מדובר כאן בגזירת הוצאת שגזר אליהו מדעתו: חי ה' אם יהיה טל ומטר, בעקבות דברי ההתגרות של אחאב כשבאו שניהם לנחם חיאל בית האלי שבנה את יריחו ושיכל את בניו (בדברינו **אליהו בהר הכרמל** בפרשת כי תשא). ועל כך באו דרשות החכמים ודרשת "אותו גלילי" (סתם גלילי – דרשן הוא!) בדבר קפדנותו של אליהו שנראה עוד להלן ואולי תפתור לנו את "משנת החסידים".

¹⁸ נראה שר' יוסי מציפורי 'סינדל' יפה את אליהו. מה יעשה עכשיו, שוב יקפיד ולא יראה לו זמן מה? ראו אגב גם בגמרא כתובות ר' ע"א שאליהו הקפיד על רב ענן בשל אפשרות רחוקה של השפעה על דין ולא בא אליו וכשחזר להיראות לו לימד אותו סדר דאליהו רבה, סדר אליהו זוטא. וכבר התחלנו לאסוף את כל הקפדות אליהו במדרש וטרם השלמנו. לנושא שלנו, האם נוכל לראות את המקרה שלנו (ואת המקרה שבגמרא מכות) באור פשוט שאליהו "קפדן יהי", קפדנות שראינו גם במקומות רבים אחרים, ולומר שאף "משנת חסידים" היא מן סוג של קפדנות ועכ"פ איננה שום גדר בהלכה, אפילו לא "לפנים משורת הדין" בהשאלה או כדומה, רק מייצגת את אופיו של אליהו שבכל ברית מילה מוזמן לראות שהקפיד לא נכון על עם ישראל (פרקי דרבי אליעזר פרק כח בדברינו **אליהו בהר חורב**).

¹⁹ נגרנו לעסוק באליהו וקפדנותו. נחזור לפן ההלכתי ואולי נגלה "פנים חדשות" ב"משנת החסידים". כיצד נפסק להלכה העניין המורכב של "סיעה של בני אדם שאמרו להם תנו אחד מכם"? מתי מותר למסור אדם מישראל על מנת להציל את כל השאר ומתי לא? מה נקבע להלכה? נראה שהרמב"ם מחמיר מאד לצד של איסור מסירה ולא רק פוסק כריש לקיש שבד"כ אין הלכה כמותו, כנגד שיטת ר' יוחנן, אלא שגם במקרה שמתקיימים שני התנאים: ייחודהו וחייב מיתה כשבע בן בכרי (פה מדובר על גויים שבדיניהם הוא חייב מיתה!) – אין מורים להם לעשות כן לכתחילה. נראה שהרמב"ם הפך את משנת החסידים להלכה של ממש ולמעין מיתה על קידוש השם. אבל בית יוסף ופוסקים אחרים לא מסכימים עם דעה זו. ראה בית יוסף וכן שולחן ערוך יורה דעה סימן קנז שנוטים לפסוק להלכה שמספיק שייחדו אדם מסוים, כשיטת ר' יוחנן ואם כך צדק ר' יהושע בן לוי במעשהו. וביקורתו של אליהו מטעם "משנת חסידים", גם אם איננה קפדנות בעלמא, היא לא יותר מהבעת רגש אנושי והזדהות אך איננה להלכה. ראה בבית יוסף איך הוא מביא את דברי הרמב"ם והגם שאינו סבור כמותו, מנסה להגן עליהם. ראה גם סימן קנז בשולחן ערוך יורה דעה. כללו של דבר, לשיטת הרמב"ם, המקרה של עולא בן קושר אינו מובא סתם ויש להתחשב בו להלכה. והרוצה להעמיק יעיין בכל המקורות שהבאנו (ואולי כאלה ששכחנו) ויאיר עינינו בנושא מורכב וסבוך זה.

²⁰ חזרנו למדרש בראשית רבה בו פתחנו. מיד לאחר הסיפור על עולא בן קושר ור' יהושע בן לוי מוסיף המדרש את הסיפור הזה על נבוכדנצר והמלך יהויקים שמרד בו. הפעם מעורבת בסיפור הסנהדרין! סיפור זה מחזק מאד את מעשהו של ר' יהושע בן לוי וגם מעלה תמיהה מדוע כל הפוסקים שראינו שמתייחסים לסיפור של עולא בן קושר ור"ב"ל, לא מזכירים את הסיפור הזה. ונראה שהם מתייחסים לירושלמי כמקור הלכתי ולא למדרשים דוגמת בראשית רבה. ועד כאן בענייני הלכה ומשנת חסידים וקפדנותו של אליהו. נחזור לפרשת השבוע, פרשת ויגש.

"כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה"²¹. ... רבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמן: ראית מימיך אדם נותן לחברו ששים וששה כוסות וחוזר ונותן לו אף שלושה והוא מונה אותם שבעים? אלא זו יוכבד שהשלימה מנין של ישראל במצרים ... ויש אומרים: יעקב השלים עמהם את המנין ... ויש אומרים: הקב"ה השלים עמהם את המנין, ויש אומרים: חושים בן דן השלים עמהן את המנין ...

ויש אומרים: סרח בת אשר השלימה עמהן את המנין, זהו שכתוב: "ותקרא אשה חכמה מן העיר ויקרב אליה ותאמר האשה האתה יואב" (שמואל ב כ) - אמרה: שמך יואב, לומר שאתה אב לישראל, ואין אתה אלא קוצר! ... לא כתוב: "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום!" (דברים כ י). ואמר לה: מי את? אמרה לו: "אנכי שלומי אמוני ישראל" (שמואל ב כ יט) - אני הוא שהשלמתי מניין של ישראל במצרים ...²²

בראשית מד, סוף פרשת מקץ – סיעה אחת של אחי יוסף

וַיֹּאמֶר יְהוָה מֶה נֹאמֵר לְאֲדֹנָי מֶה נִדְבַר וּמֶה נִצְטָדֵק הָאֱלֹהִים מִצָּא אֶת עֶזְרִי הֲנִנּוּ עֲבָדֶיךָ לְאֲדֹנָי גַּם אֲנַחְנוּ גַּם אֲשֶׁר נִמְצָא הֶגְבִיעַ בְּדָד:

מדרש תנחומא (בובר) פרשת מקץ סימן יג: ויאמר יהודה: מה נאמר לאדני, מה נאמר על כסף ראשון, ומה נדבר על כסף שני, מה נצטדק על הגביע. האלהים מצא את עון עבדיך ... לעולם אין שני אחין נכנסין לבית המשתה ביחד מפני העין, ואנו נמצאנו כולנו בערוגה אחת בעון אחד שהיה בידינו.²³

מדרש תנחומא (בובר) פרשת מקץ סימן יז – יהודה משכנע את יעקב

אמר להם: "לכו שברו לנו מעט אוכל" (בראשית מג ב). אמר לו יהודה: "העד העיד בנו האיש לאמר לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם" (שם שם ג). אמר להם: לא אשלח את בנימין, אפילו אֶהְרֶג. אמרו לו: טוב לך לאבד נפש אחת ולא שבעים? מה עשה? נתן להם את בנימין, והתחיל להתפלל עליהם: "ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש."²⁴

²¹ מדרש זה דן בבעיה המתמטית של שבעים הנפש של בית יעקב שבאו מצרימה, לפי החשבון יש רק שישים ותשע. ראה פסוקים כו-כז בפרק מו בבראשית: "כָּל הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצְרֵימָה יָרְכוּ מִלְבָּד נָשִׂי בְנֵי יַעֲקֹב כָּל נֶפֶשׁ שְׂשִׁים וְשֵׁשׁ: וּבְנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר יָלַד לוֹ בְּמִצְרַיִם נֶפֶשׁ שְׁנַיִם כָּל הַנֶּפֶשׁ לְבֵית יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרֵימָה שְׁבַעִים". 66 + 3 = 69. כיצד? ראה רש"י שמביא את המדרש שיוכבד נולדה בין החומות, רשב"ם שמציין שיעקב עצמו אינו מן המנין וכו' והכל במדרש שלנו.

²² ומשם מתגלגל המדרש בדרכו לעניין שבע בן בכרי ולהלכה: "סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים: תנו לנו אחד מכם ונהרגנו, ואם לאו אנו הורגים אתכם - ירהגו כולם ואל ימסרו נפש אחת מישראל. ואם יחדוהו להן כשבע בן בכרי - נותנים ואל ירהגו כולם". הרי לנו אסוציאציה קלאסית של המדרש שחורז ומתגלגל מעניין לעניין (תיעוד בכתב של דרך הדרשה בע"פ מן הסתם) ואולי תשובה קצת מאוזנת לשאלתנו מה הקשר של ההלכה המורכבת הזו, בה הארכנו לדון, ולפרשת השבוע? התשובה אזכור האשה החכמה מאבל בית מעכה שהיא שרר בת אשר שהשלימה למניין השבעים. וזה עצמו בשל הפסוק: "כל הנפש הבאה ליעקב שבעים נפש" והקושי מתמטי מניין המספר שבעים! אסוציאציה של הדרשן שביקש לשלב הלכה עם אגדה ופרשת השבוע ואולי להתייחס למקרים קשים של הסגרת יהודים בדורו. ודורשי רשומות והבונים מדרשים ע"ג מדרשים יאמרו: "כל הנפש הבאה ליעקב שבעים נפש", שבסוף באו כולם ושמרו על שלמות המשפחה!

²³ כיון שנתנה רשות לדורשי רשומות ולבוני מדרשים ע"ג מדרשים, אולי נוסף אף אנו נופך קטן משלנו ונציע שהדברים חוזרים לסוף הפרשה הקודמת ותחילת הפרשה הזו, לסיפור הבלתי נדלה של פרשת יוסף ואחיו. סיעה של בני אדם שאמרו להם: תנו לנו אחד מכם - זו סיעתם של אחי יוסף שאמר להם המשנה למלך מצרים: תנו לי את בנימין שגנב את גביעי ואתם הרי יודעים מה דינו של גנב בחוקות העמים. ואמרו לו האחים: לא ניתן, כולנו בערוגה אחת, [הקולר תלוי בצוואר כולנו](#). חטאנו כסיעה אחת במכירת אח לעבד, נעמדו כעת כסיעה אחת במניעת הסגרת אח לעבד. תהרוג את כולנו או תקח את כולנו לעבדים (נבאו ולא ידעו מה נבאו ...), אבל אנחנו מרצוננו - לא ניתן לך את בנימין. וגם אם ייחדת אותו, וגם אם אתה סבור שדינו כשבע בן בכרי שגנב את גביעך והוא כמורד במלכות, אנחנו לא ניתן אותו מרצוננו. ודע לך, משנה למלך מצרים (או מי שאתה באמת), שעתידה להינתן תורה לישראל ובה כתוב: [לא תעמוד על דם רעך](#) - כי אחיך הוא. ועתידים חכמי ישראל לדון בדיני תורה שבע"פ ולשנות: "סיעה של בני אדם שאמרו להם גוים: תנו לנו אחד מכם ונהרגנו, ואם לאו אנו הורגים אתכם וכו'" ועתידים חכמי ישראל לדורותיהם לדון במשנה זו ובראשית הנשר הגדול שיפסוק שגם אם ייחדוהו וגם אם עבר על מצוות המלך - אין מורין כן! אמנם, "מה נאמר מה נדבר ומה נצטדק" - אין אנו נכוזים ואין אנו צדיקים ואין אנו טהורים, דכים או קדושים. אבל חסידים אנו ומשנת חסידים בידינו שלא להסגיר אח ודי לנו בעוון אח אחד שנמצא כבר בידינו. עמידה מאוחדת זו הצילה את משפחת יעקב וזה הקשר לדון "סיעה של בני אדם". אליהו מייצג איזה אידיאל שבמקרה של בני יעקב התגשם, אולי גם מי שצר על העיר ורואה שכל העיר מאוחדת סביב מי שהוא מבקש יבין שהאיום שלו להרוג את כל אנשי העיר אינו מעשי והוא עצמו ייסוג אל מול החזית המאוחדת והמלוכדת. כך אירע ליוסף, כך אולי צריכה הייתה האשה החכמה מאבל בית מעכה לעשות אל מול יואב. אך עדיין טענת אליהו: "היה צריך דבר זה לעשות על ידי אחרים ולא על ידך" נשארה הקושי הגדול בסיפור של עולא בן קושר.

²⁴ לאחר שהשלמנו את הדף, נתגלגל ובא לידנו מדרש זה אשר משלים את התמונה. גם יעקב נוהג 'משנת חסידים'. אין הוא מוכן לשלוח את בנימין (זו לא מסירה או הריגה, רק שליחה בדרך, אבל יעקב למוד ניסיונות עם דרכים כאלה ...), גם אם ימותו כולם. האחים הם שמתווכחים עם יעקב, בגרדי ההלכה, האם לא נכון לסכן אחד אחד ולהציל שבעים נפש? מה גם שגם פה יש "ייחודה", משום שיוסף דורש לראות את "אחיכם הקטון". יעקב מסכים בסופו של דבר, כהלכה וכשיטת ר' יהושע בן לוי. על בסיס הסכמה זו יכולים היו האחים למסור את בנימין, עם כל הכאב שבדבר. אבל הם נוהגים 'משנת חסידים' ולא מוכנים למסור את בנימין. הם מצטרפים לטענה הראשונה של יעקב: לא אשלח את בנימין, אפילו אם אהרג. לא נמסור את בנימין אפילו אם נהרג. והועילה תפילתו של יעקב ואל שדי, האומר לצרות די, נתן להם רחמים לפני האיש.

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים 1: לוח השנה מזמן קשרים נוספים שהדרשן לא שיער ודור דור ודרשותיו. גיסי הרב שמואל ריינר ה"ו העירני שיכול להיות קשר של הנושא שלנו לעשרה בטבת שהוא יום הקדיש הכללי להרוגי השואה וחל ברוב השנים בסמוך לפרשת ויגש. הקשר הוא, להוותנו, דרך פסקי הלכה קשים שנכתבו בעקבות השואה, מה לעשות, למשל, כאשר תינוק בוכה ומסכן בכך אנשים שהתחבאו מפני הנאצים הצוררים. ראה דיון כזה, למשל, בספר [מגיא ההריגה של הרב שמעון אפרתי](#), חלק א, שדן בנושא קשה זה ומזכיר את התוספתא והירושלמי שהבאנו.

מים אחרונים 2: ראו מאמר של הרב יעקב מדן, [עיון במשנת חסידים \(בעניין הסגרת יהודי לאויב במקום פיקוח נפש\)](#) באתר ישיבת הר עציון.

שלמי תודה:

מלבד שני גיסי הרב שמואל ריינר ומשה מיה ה"ו, נעזרתי רבות בדף זה בידידי נחום בראשי ה"ו ששלחני לבארות מים חיים ולמדנו בחברותא את הנושא המורכב הזה. תם הדף ולא נשלם הנושא.